

از تردید رضا خانی تا سقوط پهلوی (متن استعفانامه رضاشاه، شهریور ۱۳۲۰)

طیبه منصوری

مهمترین مناسبت شهریور ماه ۱۳۲۰ در تاریخ سیاسی معاصر، نقض بیطرفی ایران در جنگ جهانی دوم، بر خلاف تمام اصول حقوقی جنگ و صلح از سوی متفقین بود. اما با وجود اعلام بیطرفی ایران در این جنگ، دلایل حمله انگلیس و شوروی به ایران و سقوط رضا خان چه بود؟ بر اساس منابع تاریخی رضاخان میرپنج را انگلیسیها آوردند به طوری که حضرت امام خمینی (ره) همواره در بیان دیدگاههای خود وی را از ابتدا مزدور انگلیسها دانسته و معتقد بودند که با ریاکاری مردم را فریفته است.^۱

علیرغم تقاضای رضاخان مبنی بر درخواست جلوگیری از ادامه حمله به ایران، ظاهراً دولتهای انگلیس و روسیه بر سر تقسیم و تجزیه ایران به توافق رسیده بودند و گوش شنوا نداشتند.

طبق اسناد و مدارک تاریخی اگر رضاخان بلافاصله پس از حمله متفقین به ایران بر تردید خود غالب شده و دست از سیاست بیطرفی برداشته، به متفقین می‌پیوست و به آلمان اعلام جنگ میداد، می‌توانست خود را از این مشکل نجات دهد؛ چون طبق اسناد موجود متفقین نه تنها پس از تجاوز به ایران، بلکه حتی ده روز پس از اشغال خود هیچگونه تصمیمی مبنی بر خلع رضاخان نگرفته بودند.

در اول شهریور ۱۳۲۰ فرانکلین روزولت، رئیس جمهور آمریکا، در پیامی به رضاخان فهماند که تنها سیاست عاقلانه برای او، پیوستن به صف متفقین است و هیتلر شانس موفقیت‌آمیزی ندارد. رضاشاه نیز در ۱۶ شهریور یعنی دو هفته پس از اشغال ایران متوجه اشتباه خود شده و توسط سفیر آمریکا «دریفسوس»

ضدیت خود را با آلمان اعلام کرد و تمایلاتی برای پیوستن به جبهه متفقین از او مشاهده شد، اما دیگر کار از کار گذشته بود.

بر طبق یادداشت‌های «هاروی» منشی ایران در وزارت امور خارجه انگلیس، هفده شهریور جلسه‌ای در این وزارتخانه تشکیل شده و ضمن بحث درباره تاریخ ایران، به این نتیجه رسیدند که شاه مسئول زیاده‌رویها و سیاستهای افراطی خود است و باید سرنگون شود. تازه در این هنگام است که متفقین درصدد یافتن جانشینی برای رضاخان برمی‌آیند و پس از بررسی‌هایی سرانجام پسرش محمدرضا را برای این مقام انتخاب میکنند.

محمدعلی فروغی آن شب (شب ۲۵ شهریور) در هیأت وزیران بسیار مشوش بود. وی حق داشت تا نگران حضور دو نیروی اشغالگر خارجی در مملکت خود باشد آن هم در صورتی که در برابر آن، استعفای شاه و واگذاری سلطنت به ولیعهد قرار داشت.^۲

ساعت هفت صبح ۲۵ شهریور ۱۳۲۰ محمدعلی فروغی استعفانامه شاه را تحریر نمود. به موجب اطلاعاتی که به شاه داده بودند- که قشون شوروی به نزدیکی کاروانسرای سنگی، واقع در جاده کرج رسیده است - شاه با عجله بدون اینکه اجازه دهد فروغی متن استعفانامه را قرائت نماید ورقه را امضا نمود و پس از خداحافظی با اعلیحضرت جدید به طرف اصفهان حرکت نمودند. استعفانامه شاه سابق هم اینک در کتابخانه مجلس شورای اسلامی ضبط، و به خط فروغی نگارش شده است. فروغی نیز پس از اصلاحاتی که در جمله‌بندی و حذف بعضی از کلمات آن نموده بود آن را به شکل سند شماره ۳ ارائه داد.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- قاسمی، جهانگیر؛ سیمای رضاخان در کلام امام (ره)، فصلنامه حضور، شماره ۵۱ (زمستان ۱۳۸۳)، ص ۱۸۱
- ۲- مکی، حسین، تاریخ بیست ساله ایران، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۶۳، ج ۷.

منابع:

- ۱- غنی، سیروس؛ یادداشت‌های دکتر قاسم غنی، تهران: آبان، ۱۳۶۱، ج ۱.
- ۲- پهلوی، محمدرضا، قصه شاه، ترجمه انگلیسی، لندن ۱۹۸۰ ص ۳۲.
- ۳- گلشائیان، عباسقلی «خاطرات زندگی سیاسی من» مجله وحید، ش ۲۲۵ تاریخ اول بهمن ۱۳۵۶ ص ۱۰.

سند شماره ۱

مجلس شورای ملی

کارپردازی

شماره ۷۹۱

تاریخ ۱۳۲۰/۷/۹

مقام ریاست معظم مجلس شورای ملی

به طوریکه حضوراً به عرض رسید بر حسب سابقه، اصل اسناد تاریخی در محل مخصوص در مجلس بایگانی میشده بنابراین استعفانامه اعلیحضرت شاه سابق هم که در مجلس شورای ملی قرائت شد بایستی در مجلس بایگانی شود و نظر به اینکه تا به حال به کار پردازی نرسیده خاطر مبارک را مستحضر میدارد که امر فرمایند اصل استعفانامه نامبرده را به کارپردازی ارسال نمایند تا در پرونده مربوطه نگاهداری شود.
کارپردازی مجلس شورای ملی

امضاء

نمونه (۲۵)

تاریخ ۱۳۲۰ / ۷ / ۹

بلاصحت

مقام ریاست معظم مجلس شورای ملی

مجلس شورای ملی

کارپردازی

شماره ۷۹۱

بطلان حضوراً عرض رسید بحسب سابقه اسناد تاریخی در محل مخصوص در مجلس بایگانی میشده بنابراین استعفانامه اعلیحضرت شاه سابق هم که در مجلس شورای ملی قرائت شد بایستی در مجلس بایگانی شود و نظر به اینکه تا به حال به کار پردازی نرسیده خاطر مبارک را مستحضر میدارد که امر فرمایند اصل استعفانامه نامبرده را به کارپردازی ارسال نمایند تا در پرونده مربوطه نگاهداری شود.
مقام ریاست معظم مجلس شورای ملی

درود بفرمایند به مجلس شورای ملی
شماره ۴۱۴۳
ساله ۱۳۲۰/۷/۲۲

سند شماره ۲

۱۳۳۰/۷/۲۲

کارپردازی

در پاسخ نامه شماره ۷۹۱ اینک عین استعفانامه اعلیحضرت شاه سابق که خدمت جناب آقای نخست وزیر مانده بود و گرفته شده و به پیوست فرستاده میشود که در پرونده مربوطه بایگانی شود.

معاون اداری ریاست مجلس

امضاء

نویسنده	تاریخ نوشتن	یادداشت
تاریخ یا کویس	روز فرستادن	نشانی گیرنده
رونوشت	روز فرستادن: ۱۳۳۰/۲/۲۳	نشانی گیرنده
شماره دفتر نماینده	شماره پیوست	یادداشت
شماره تاریخ نماینده	شماره پیوست	یادداشت
جزوه دان	شماره پیوست	یادداشت
یوشه	شماره پیوست	یادداشت
شماره گذشته	شماره پیوست	یادداشت
اداره	شماره پیوست	یادداشت
دایره	شماره پیوست	یادداشت

مجلس شورای ملی

کارپردازان مجلس

روز فرستادن: ۱۳۳۰/۲/۲۳

نشانی گیرنده

یادداشت

روز فرستادن: ۱۳۳۰/۲/۲۳

نشانی گیرنده

یادداشت

سند شماره ۳

مجلس شورای ملی

رونوشت استعفانامه اعلیحضرت شاه سابق

پهلوی شاهنشاه ایران

نظر به اینکه من همه قوای خود را در این چند ساله مصروف امور کشور کرده و ناتوان شده‌ام حس میکنم که اینک وقت آن رسیده است که یک قوه و بنیه جوانتری به کارهای کشور که مراقبت دائم لازم دارد بپردازد و اسباب سعادت و رفاه ملت را فراهم آورد بنابراین امر سلطنت را به ولیعهد و جانشین خود تفویض کردم و از کار کناره نمودم از امروز که بیست و پنجم شهریور ماه ۱۳۲۰ است عموم ملت از کشوری و لشکری ولیعهد و جانشین قانونی مرا به این سلطنت بشناسند و آنچه از پیروی مصالح نسبت به من میگردند نسبت به ایشان منظور دارند.

کاخ مرمر- طهران - ۲۵ شهریور ۱۳۲۰

امضاء

رونوشت برابر اصل است

این رونوشت در پرونده بایگانی میشود

۱۳۲۰/۷/۲۰

مجلس شورای ملی

رونوشت استعفا به عهده شاهی

شماره مورخه ماه ۱۳۲۰

پهلوی شاهنشاه ایران
تقدیر من بر ملا و قریباً در تمام مجلس شورای ملی در روز ۲۵ شهریور ۱۳۲۰ است
و من از این کار کناره نمودم و از امروز که بیست و پنجم شهریور ماه ۱۳۲۰ است
عموم ملت از کشوری و لشکری ولیعهد و جانشین قانونی مرا به این سلطنت بشناسند
و آنچه از پیروی مصالح نسبت به من میگردند نسبت به ایشان منظور دارند.

رونوشت برابر اصل است

۲۰/۷/۲۰